

loopt af op 31.12.2012), de lopende projecten, de voorzieningen die een uitbreiding krijgen in 2013 en voorzieningen die ombouwen in 2012 en als MFC willen werken vanaf 2013 en voorzieningen die willen instappen in dit experiment.

- De financiering verloopt typegemoduleerd en enveloppengestuurd
- Voor personeel verdwijnt de tabel maximaal personeelskader en spilcapaciteiten (bijlage 2 van het erkenningsbesluit van 1994). 80% van de uitgave van de enveloppe moeten personeelskosten zijn.
- Flexibiliteit wordt op organisatieniveau structureel ingebouwd: 85% inzet zoals erkend, 15% kan via overeenkomst innovatief en flexibel ingezet worden.
- Een projectregularisatie zal vanaf 1.1.2013 doorgevoerd worden voor de 2 onthemende projecten, Youth at Risk, de 4 time-out projecten, de pedagogische projecten en de 3 proeftuinen. Ook de Centra voor Actieve Netwerkontwikkeling en Omgevingsondersteuning (CANO) zullen instappen vanaf 2013? Voor de projecten RKJ De Sleutel, Pleegzorg Vlaanderen, ROPPOV, Steunpunt Jeugdhulp en time-out welzijn-onderwijs wacht men de politieke besluitvorming af. Het Columbusproject behoudt verder zijn projectmatige status.
- Het residentiële aanbod wordt 'gedynamiseerd' door:

- per 12 capaciteitseenheden wordt 1 eenheid omgezet in contextbegeleiding of contextbegeleiding in kader van begeleid zelfstandig wonen (BZW). Zo worden 217 residentiële plaatsen omgevormd in contextbegeleiding zodat overal waar residentieel wordt gewerkt multifunctioneel werken mogelijk is;
- dit gebeurt niet voor exclusieve residentiële capaciteit voor 0-12 – jarigen;
- de volledige BZW-capaciteit (240) wordt op deze manier uit de residentiële begeleidingscapaciteit gehaald: initiatieven doen budgetneutrale voorstellen van ombouw.
- Er komt in 2013-2014 een residentiële capaciteitsuitbreiding (maximum 120 plaatsen), afgestemd met de KKG's van Kind en Gezin.
- Naast een aanpassing van artikel 1 (definities) wordt een nieuw hoofdstuk 'Experimenteel modulair kader' toegevoegd aan het besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 1994 inzake de erkenningsvoorwaarden en de subsidiënormen voor de voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand. Dit hoofdstuk zal niet alleen de procedure tot aanvragen van een (wijziging van) erkenning bevatten maar ook de huidige erkenningsvoorwaarden en subsidiënormen, evenals de financieringsmodaliteiten van de voorgestelde typemodules omschrijven.

CRIMINOLOGIE EN METHODOLOGIE / CRIME & CRIMINAL JUSTICE STATISTICS & METHODOLOGY

De diverse kleuren van fruit: case studie naar de informele economie in de seizoenarbeid

Dominique Boels^a

^a Doctoraatsstudente, onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse (SVA), associatieonderzoeksgroep Governance of Security (GofS), Vakgroep strafrecht en criminologie Faculteit Rechtsgeleerdheid, (Corresp.: Dominique.Boels@ugent.be).

De informele economie is bij uitstek een vaag begrip met een brede invulling (LIPPENS & PONSAERS, 2006). Hoewel vele vormen van informele economie onzichtbaar of verdoken zijn voor de overheid (bv. niet-aangegeven huis- en poetsper-

soneel), bestaan er ook diverse zichtbare vormen (bv. straatverkopers die allerhande goederen aan de man trachten te brengen). Kenmerkend voor beide vormen is het niet officieel gereguleerd en geregistreerd karakter van informele activiteiten. Deze karakteristieken impliceren diverse risico's voor de deelnemers van de informele economie zoals het gebrek aan sociale bescherming (ANDREWS, CALDERA SANCHEZ & JOHANSSON, 2011) of zelfs het risico op uitbuiting (WILLIAMS, 2005). Aan de andere kant biedt de informele economie ook voordelen (vb. minder administratie in vergelijking met de formele economie, inkomsten), die ervoor zorgen dat een breed palet aan mensen en bedrijven be-

wust kiezen voor informele activiteiten (WILLIAMS & RENOY, 2008). Dit illustreert dat de informele economie een mes is dat aan twee kanten snijdt. Ondanks uitvoerig wetenschappelijk onderzoek (zie COLETTI (2010) voor een bondig overzicht) naar de informele economie, bestaat er tot op heden nog geen eensgezindheid omtrent een uniforme definitie en adequate meetmethode (SCHNEIDER & BUEHN, 2009). Deels valt dit te verklaren vanuit de vaststelling dat de informele economie doorheen de jaren vanuit diverse invalshoeken en disciplines is bestudeerd, zowel op kwalitatieve als op kwantitatieve wijze. De verschillen in definities zijn voornamelijk te wijten aan verschillende klemtonen die gelegd worden door onderzoekers. Economen kijken bijvoorbeeld hoofdzakelijk naar het aandeel van transacties die niet zijn opgenomen in het BBP¹ (bv. FERMAN, HENRY et al., 1987). Sociologen kijken meer naar de sociale organisatie binnen de informele economie (bv. ook de rol van sociaal kapitaal) (bv. VAN MEETEREN, ENGBERSEN & VAN SAN, 2009). Binnen de criminologie is er, specifiek wat kwalitatief onderzoek betreft, een opvallende lacune te bespeuren (uitzonderingen zijn het werk van bv. SHAPLAND en PONSAAERS (2009) en DOBOVSEK & MESKO (2008)). Binnen andere disciplines ligt de klemtoon op aspecten zoals de geografische spreiding van informele economie (bv. KESTELOOT & MEERT, 2002) of op de positie van irreguliere migranten en hun betrokkenheid binnen de informele economie (bv. VAN MEETEREN et al., 2009).

In ons lopend onderzoek wordt nagegaan welke vormen van informaliteit aanwezig zijn in drie tewerkstellingssectoren² en wat de mogelijke beïnvloedende factoren zijn op de arbeidsgelerateerde keuzes van de werkgevers en werknemers. In deze bijdrage ligt de klemtoon op de methodologische keuzes die genomen zijn in het onderzoek naar de eerste sector, de seizoenarbeid in de Limburgse fruitsector. De keuze voor een kwalitatief diep-

gaand onderzoek naar informele economie in één specifieke case/arbeidsmarkt is ingegeven vanuit de vaststelling dat de informele economie een veelzijdig fenomeen is, wat het moeilijk maakt om algemene uitspraken te doen over de informele economie in zijn geheel (zoals bijvoorbeeld beïnvloedende factoren op de omvang van het fenomeen (ANDREWS et al., 2011)). Bovendien worden in bestaand Belgisch onderzoek specifieke arbeidsmarkten/sectoren zelden als onderzoeksobject gehanteerd om de informele economie te bestuderen. Wel wordt onderzoek verricht naar de algemene omvang van de informele economie in België (PACOLET, PERELMAN, PESTIEAU & BAEYENS, 2008; PACOLET et al., 2012), naar de geografische spreiding van informele economische activiteiten (KESTELOOT & MEERT, 2002), of naar de participatie van mensen zonder papieren in de informele economie (VAN MEETEREN et al., 2009).

Na een uitgebreide beschrijving van de gehanteerde methodologie worden de voornaamste resultaten kort toegelicht. De bijdrage sluit af met een bondige discussie van de gehanteerde methodologie.

Kwalitatief onderzoek naar de informele economie

De keuze voor een kwalitatief onderzoeksdesign vloeit voort uit het exploratief karakter van het onderzoek (FLICK, 2002; NEWBURN, 2007), de onenigheid omtrent de beste kwantitatieve meetmethode voor de informele economie (SCHNEIDER, 2005) en de 'hard-to-reach' onderzoekspopulatie (SILVERMAN, 2000). Er is geopteerd voor een combinatie van semi-gestructureerde interviews (BEYENS & TOURNEL, 2010), documentanalyse (VERVAECKE, VANDERHALLEN, OPDEBEECK & GOETHALS, 2002) en dossieranalyses. Bijkomstig werden tweemaal observaties uitgevoerd, n.a.v. het meevolgen van controles uitgevoerd in het kader van de arrondissementele cel³. Niette-

- 1 BBP staat voor Bruto Binnenlands Product. Dit betreft de totale waarde van alle goederen die binnen de grenzen van een land zijn geproduceerd en is het belangrijkste meetmiddel voor de inkomsten van een land.
- 2 Seizoenarbeid te Limburg, straathandel te Brussel en sekswerk te Gent. Deze sectoren worden onderzocht in het kader van een doctoraal onderzoek. Diverse criteria liggen aan de basis voor de selectie van deze sectoren.

- 3 Binnen elk gerechtelijk arrondissement werd – ingevolge het samenwerkingsakkoord van 30 juli 1993 tussen de federale sociale inspectiediensten – een arrondissementeel opgericht (Brisart, 2011). Het doel van de oprichting van de cellen betrof de organisatie van gezamenlijke controleacties per gerechtelijk arrondissement en in samenwerking met diverse partners (o.a. politiediensten, inspectiediensten). In elke cel worden maandelijkse vergaderingen georganiseerd met het oog op

genstaande deze methodentriangulatie cruciaal is in elke kwalitatieve studie, is deze bijkomend gerechtvaardigd in onderzoek naar informele economie daar dit aan bijkomende risico's onderhevig is. Ten eerste bestaan er moeilijkheden om in contact te komen met de onderzoekspopulatie ('getting a foot in the door', VERHAGE, 2009). Ten tweede bestaat de mogelijkheid dat, eens men contact heeft met respondenten, de delicate aard van het onderwerp hen remt om openlijk over hun deelname en ervaringen te praten (Dench, Hurstfield, Hill & Akroyd, 2006). Beide risico's impliceren een gevaar op vertekening indien uitsluitend vertrouwd wordt op informatie verkregen van respondenten. Dit kan dus overwonnen worden door gegevens afkomstig van diverse bronnen te vergelijken en integreren (bv. verschillende types respondenten, dossier – en documentanalyses).

Documentanalyses

Deze methode was hoofdzakelijk van belang om het beleid inzake seizoenarbeid te identificeren. Wetgevendende documenten m.b.t. de arbeidsregulering, sociale zekerheid, fiscale regeling en arbeidsmigratie; brochures m.b.t. de regeling van seizoenarbeid in de tuinbouw; jaarverslagen en actieplannen van diverse handhavingsinstanties (bv. lokale politie, federale politie, bijzondere inspectiediensten, SIOD⁴) zijn doorploegd om een duidelijk zicht te krijgen op de regulering en handhaving van de seizoenarbeid. Verder zijn statistieken van de arrondissementale cel Limburg geanalyseerd, om diverse types gedetecteerde informaliteit in kaart te brengen. Sommige van deze documenten waren vrij beschikbaar op het internet. Andere

het plannen van gemeenschappelijke controlecties met de diensten die deel uitmaken van de cellen. Deze controles zijn voornamelijk gericht op niet-aangegeven of deels aangegeven werknemers en op buitenlandse werknemers zonder arbeidskaart (SIOD, 2008). In Limburg bestaat – als uitzondering op de regel – slechts een arrondissementcel, waarbij diensten uit de arrondissementen Tongeren en Hasselt zijn vertegenwoordigd.

4 SIOD is de afkorting van de Sociale Inlichtingen- en Opsporingsdienst. Dit is een overkoepelende dienst – afhankelijk van de ministers van Werk, Sociale Zaken (en Volksgezondheid) en Justitie – die de federale sociale inspectiediensten ondersteunt in hun strijd tegen de illegale arbeid en sociale fraude.

werden ons spontaan aangeboden door respondenten. Nog andere (bv. jaarverslagen en statistieken) werden opgevraagd tijdens interviews met bepaalde respondenten. Doorgaans werden de documenten zonder specifieke voorwaarden beschikbaar gesteld. Doch, door de politie, werden actieplannen toegestuurd op voorwaarde dat specifieke doelstellingen niet openbaar zouden gemaakt worden.

Dossieranalyses

Er werd getracht om dossiers met betrekking tot inbreuken in de Limburgse fruitsector te analyseren op het niveau van de lokale politie, de arbeidsinspectie, het parket en het arbeidsauditoraat. Daar toe werd een schriftelijke toestemming gevraagd bij een lokale politiedienst, het parket van Hasselt en van Tongeren, en het arbeidsauditoraat van Hasselt en Tongeren⁵. De keuze voor de lokale politiedienst was ingegeven vanuit de vaststelling dat het centrum van de Limburgse fruitteelt zich grotendeels bevindt op het grondgebied van deze politiezone. Om praktische redenen was het immers moeilijk om de alle lokale politiezones te contacteren die binnen de fruitstreek actief zijn. De parketten en arbeidsauditoraten van Hasselt en Tongeren zijn gekozen omdat hun beider ambtsgebied zich uitstrekt over de fruitstreek. Bijkomend heeft onze contactpersoon bij een federale sociale inspectiedienst inzage in hun dossiers voorgesteld. Aangezien de meeste controles in de fruitsector gemeenschappelijk worden uitgevoerd in het kader van de arrondissementale cel en de pv's (en dus de zaken waarvoor zeker een dossier wordt geopend op het niveau van de inspectiedienst) worden doorgestuurd naar het bevoegde arbeidsauditoraat, werd het initieel niet opportuun geacht om inzage in dossiers bij andere inspectiediensten te vragen. De schriftelijke aanvraag omvatte volledige informatie omtrent de doelstellingen en onderzoeksvragen van het onderzoek. Om de kans op inzage te vergroten en om de feiten uit de dossiers zo dicht mogelijk te laten aansluiten bij de afname van de interviews, werd inzage gevraagd in dossiers

5 Er werd specifiek gevraagd naar dossiers in de fruitsector waarin zwartwerk, illegale tewerkstelling, koppelbazerij, mensenhandel, mensensmokkel en/of andere inbreuken op het sociaal strafrecht werd(en) vermoed/ontdekt.

afgesloten in de periode 2010-2011. Vier doelstellingen lagen aan de basis van de dossieranalyses, namelijk de identificatie van de wijze waarop inbreuken worden gedetecteerd (hoofdzakelijk via gemeenschappelijke controles in het kader van de arrondissementale cel), van het type van gedetecteerde inbreuken (zie infra), van motieven van werkgevers en seizoenarbeiders om over te gaan tot informaliteit (helaas kwam dit amper aan bod in de geanalyseerde dossiers) en de identificatie van de gekozen afhandelingen (en de motivatie voor de afhandeling).

Toestemming tot inzage werd verkregen bij de twee parketten en een arbeidsauditoraat. De lokale politie weigerde inzage in dossiers omdat ze naar eigen zeggen amper pv's opstellen naar aanleiding van de 'gevraagde' (zie voetnoot 5) inbreuken in de sector. Hun voornaamste taak in de fruitsector betreft het verlenen van een sterke arm aan de inspectiediensten. Enkel indien illegale personen worden aangetroffen, gaat de politie over tot actie (aanhouding van de betrokkene en contactname met DVZ⁶). De dienst heeft wel statistieken vrijgegeven met betrekking tot het aantal controles in de fruitsector waarbij ze steun aan de inspectiediensten heeft verleend. Verder werd ook inzage geweigerd door een arbeidsauditoraat omwille van privacy-redenen. Bij dit auditoraat hebben we wel een interview kunnen afnemen, waarbij geanonimiseerde informatie werd verleend. In totaal werden 70 dossiers ter beschikking gesteld, waarvan slechts 43 betrekking hadden op de fruitsector⁷. Deze werden vervolgens geanalyseerd aan de hand van een zelf checklist (VERVAECKE et al., 2002), opgesteld op basis van onze onderzoeksvragen.

Semi-gestructureerde interviews

Om het risico op sociale wenselijkheid zoveel mogelijk in te perken, zijn zowel seizoenarbeiders als werkgevers en experts (onderverdeeld

in de categorieën beleidsmaker, handhaving en ondersteuning) in het onderzoek bevraagd. Gezien tijdens interviews werd gepolst naar inbreuken op het strafrecht, werd rekening gehouden met de mogelijkheid dat (rechtstreeks) betrokkenen het 'maatschappelijk correct' antwoord zouden geven (zijnde geen kennis/betrokkenheid bij inbreuken). Door mensen met diverse belangen te bevragen, hoopten we de mogelijkheid op sociaal wenselijke antwoorden te verminderen of dergelijke antwoorden te kunnen nuanceren. Bovendien werden unilaterale visies vermeden door diverse perspectieven en percepties te capteren (DE BAKKER, 2001).

Achttien interviews werden afgenomen met seizoenarbeiders (zes met Belgen en twaalf met buitenlanders); twintig met werkgevers en twintig met experts⁸ (zes met beleidsmakers, zes met handhavers en acht met leden van de categorie 'ondersteuning'). In totaal werden aldus 58 interviews afgenomen met 87 respondenten⁹. De categorie beleidsmakers omvat zowel federale als lokale (stedelijke) beleidsmakers. De categorie handhavers omvat leden van diverse inspectiediensten, van een arbeidsauditoraat en van de politie (zowel lokaal als federaal). Uit praktische overwegingen werd de term 'ondersteuning' – als laatste categorie – gehanteerd. Deze categorie omvat respondenten die op diverse wijze ondersteuning bieden aan betrokkenen in de fruitsector (bv. fiscaal adviseur, veilingen, VDAB, OCMW, sociaal secretariaat). Naar analogie met voorgaand criminologisch onderzoek (bv. BRAITHWAITE, 1984; VANDE WALLE, 2005) werd de criminologische achtergrond van de onderzoeker niet geëxpliciteerd voor zover dit niet werd gevraagd door de respondenten¹⁰. Evenzo werd de term 'informele economie' niet benoemd om potentiële respondenten niet af te schrikken. Wel werd uitgelegd dat het onderzoek – en de interviews – een driedelig doel voor ogen had(den):

6 DVZ is de afkorting van de Dienst Vreemdelingenzaken.
7 Op het niveau van het parket heeft elk dossier een code, gerelateerd aan de sector waarin de inbreuken plaatsvinden. De dossiers werden aldus opgevraagd door de code voor de fruitsector in het computersysteem in te voeren. Bij de analyse bleek echter dat niet elk dossier effectief betrekking had op de fruitsector.

8 Ter volledigheid moet vermeld worden dat de term 'expert' in deze bijdrage verwijst naar personen die niet als werkgever en/of seizoenarbeider kennis hebben over en/of ervaringen hebben met seizoenarbeid.
9 Aangezien met seizoenarbeiders ook groepsinterviews zijn afgenomen, is het aantal respondenten hoger dan het aantal interviews.
10 Wel werd vermeld dat de onderzoeker verbonden is aan de faculteit rechtsgeleerdheid.

analyse van (1) organisatie van seizoenarbeid te Limburg, (2) het huidig beleid inzake seizoenarbeid en (3) percepties van werkgevers, seizoenarbeiders en experts omtrent dit beleid. Bij de start van de interviews werden deze doelstellingen nogmaals herhaald, werd de mogelijkheid gelaten om bijkomende vragen te stellen omtrent het onderzoek, werd de procedure omtrent anonimiteit benadrukt en werd toestemming tot opname gevraagd. Een beperkt aantal respondenten vroeg voor de start van het interview of we ook een zicht wilden krijgen op zwartwerk in de sector. In dit geval werd hier eerlijk, en dus positief op geantwoord. Geen enkele respondent weigerde het interview op te nemen. Hoewel opname van een interview respondenten er mogelijk van kan weerhouden om openlijk en vrijuit te praten, werd toch voor deze optie gekozen. Niet alleen garandeert het dat informatie niet wordt vergeten; het laat eveneens toe om respondenten te citeren, wat op zijn beurt toelaat hun percepties integraal weer te geven. Verder biedt het de mogelijkheid aan de onderzoeker om zich ten volle te concentreren op de relatie met de respondent en op een adequate formulering van de vraagstelling (BEYENS & TOURNEL, 2010). In laatste instantie vermijdt het interpretatiefouten op het niveau van de data-extractie (FLICK, 2002). Aldus wegen de voordelen van opname – voor ons – zwaarder door dan het mogelijk nadeel ervan. Alle interviews werden integraal getranscribeerd en gecodeerd (via Maxqda). De opmaak van de codering was gebaseerd op de topiclijst voor de interviews en op de nota's gemaakt tijdens de interviews. Per categorie (seizoenarbeider, werkgever, expert) werd een lichtjes verschillende codering opgesteld. Vervolgens werden de informatierijke onderdelen van de interviews toegewezen aan de corresponderende code. Op die manier werd structuur aangebracht in het geheel van het empirisch materiaal, wat de latere analyse vereenvoudigde. Per code werden de interviews met elkaar vergeleken, wat toeliet een overzichtelijk beeld te krijgen op het materiaal.

Voor alle categorieën van respondenten werd een doelgerichte steekproeftrekking gehanteerd. Rationale achter deze keuze betrof de wens om respondenten te betrekken in het onderzoek die daadwerkelijk bij seizoenarbeid betrokken zijn. Aldus werd doelgericht op zoek gegaan naar 'in-

formatierijke' respondenten (PATTON, 2002). Welke concrete strategieën binnen deze doelgerichte steekproeftrekking werden gekozen, zijn afhankelijk van de categorie respondenten. Dit laatste wordt hieronder nader toegelicht.

WERKGEVERS

Vijfendertig werkgevers zijn telefonisch gecontacteerd¹¹: 18 via de website van de VDAB, 10 via de sneeuwbalmethode (ATKINSON & FLINT, 2001; KLEEMANS, KORF & STARING, 2008), 3 via het handelsregister, 2 via een toeristische brochure, 1 via het OCMW en 1 via het internet. Dit leidde tot vierentwintig interviews, waarvan vier doorgingen in het veld na of tijdens het werk. Aangezien deze laatste omwille van hun korte omvang weinig waardevolle (in het licht van de onderzoeksvragen) informatie opleverden, zijn deze niet opgenomen in de analyses. De gecontacteerde werkgevers die niet wensten deel te nemen aan het onderzoek gaven aan ofwel geen tijd te kunnen/willen vrijmaken en/of geen meerwaarde te zien in hun deelname. Aangezien aan de telefoon het onderwerp 'informele economie' niet werd vermeld, wordt vermoed dat de (werkelijke) aard van het onderzoeksthema niet aan de basis lag van de non-respons. De werkgevers die wel hebben deelgenomen, varieerden in leeftijd, duur van arbeid in de fruitsector, type van fruitteelt (aardbeien, frambozen, peren en appels), grootte van het bedrijf en profiel van seizoenarbeiders (Belgische of buitenlandse seizoenarbeiders). Er werd getracht om werkgevers te selecteren via wat PATTON (2002, 243-244) maximum variation sampling (bewust kiezen van een brede waaier aan respondenten om variatie te bekomen in de interessedomeneinen) en opportunistic sampling (nieuwe paden volgen die uit het onderzoek naar voren komen) noemt. De duur van de interviews varieerde tussen 45 minuten en twee uur.

SEIZOENARBEIDERS

De selectie van seizoenarbeiders verliep volgens twee strategieën. Ten eerste werd aan de gecontacteerde werkgevers gevraagd of het mogelijk was bij hen tewerkgestelde seizoenarbeiders te

11 De telefoongesprekken hadden doorgaans plaats tussen 17u00 en 18u30, in de veronderstelling dat werkgevers op dit tijdstip minder druk in de velden aan het werk waren.

interviewen. Eens zij hun akkoord gaven, werd via twee manieren toestemming gevraagd voor participatie aan de seizoenarbeiders. Indien mogelijk, legden we zelf contact met seizoenarbeiders op het fruitbedrijf en vroegen we hun bereidheid tot deelname na een kort gesprekje. Indien deze werkwijze niet mogelijk was, selecteerden werkgevers zelf seizoenarbeiders. Het geheel aan interviews met seizoenarbeiders via deze strategie wordt opgesplitst in 5 individuele interviews (2 autochtone Belgen, 2 allochtone Belgen en 1 Roemeen) en 11 groepsinterviews (FONTANA & FREY, 2000) met Polen, Roemenen en allochtone Belgen (van Marokkaanse, Indische en Ghanese origine). Deze laatste betroffen interviews met meerdere mensen (variërend van twee tot vijf seizoenarbeiders)¹. Omwille van tijdgebrek verkozen de seizoenarbeiders zelf om de gesprekken in groep te laten doorgaan (in plaats van individueel). Het voordeel hiervan was dat men als onderzoeker diverse opvattingen kan bemerken tijdens een gesprek en dat men een zicht krijgt op de onderlinge relatie tussen de bevraagde seizoenarbeiders. Anderzijds leidden deze groepsinterviews tot de situatie waarbij de gesprekken werden gedomineerd door een of twee respondenten (waarbij de overige respondenten amper aan bod kwamen). Door doelgericht de zwijgzamere respondenten te bevragen, werd getracht hieraan tegemoet te komen (FLICK, 2002), doch dit had niet steeds het gewenst effect. Meer specifiek leidde dit soms tot een ongemakkelijke situatie waarbij de zwijgzamere respondenten kort antwoordden, enkel knikten, of aangaven akkoord te zijn met wat de andere respondenten reeds hadden gezegd. Indien seizoenarbeiders geen Nederlands, Frans of Engels spraken, werd gebruikt gemaakt van een tolk. Enerzijds liet dit toe seizoenarbeiders in het onderzoek te betrekken die zonder tolk niet zouden kunnen geïnccludeerd zijn. Anderzijds werden de antwoorden van de respondenten niet steeds letterlijk vertaald, waardoor betekenissen mogelijk anders werden doorgegeven. Ook kwam het soms voor dat de tolk op eigen initiatief verduidelijking vroeg of bijkomende vragen stelde.

1 Dit waren geen focusgroepen, daar het niet in onze bedoeling lag om informatie te halen uit de discussie en de interactie tussen de verschillende personen (NEWBURN, 2007).

Ten tweede trachtten we contact te leggen met seizoenarbeiders via openbare diensten en vzw's. Meer specifiek werden organisaties, actief in Limburg, gecontacteerd die omwille van hun werking in contact komen met seizoenarbeiders, migranten en/of mensen zonder papieren. Slechts van een dienst werd een reactie ontvangen (de overige twee hebben nooit gereageerd; de reden hiervoor is onduidelijk). Via hun medewerking zijn nog twee interviews met Indische seizoenarbeiders afgenomen. In totaal werden dus 18 interviews afgenomen met seizoenarbeiders. Deze tweede aanpak was noodzakelijk om het risico op een vertekende steekproef te verminderen. Immers, de eerste aanpak impliceert dat werkgevers optreden als 'gatekeepers' en aldus bepalen welke seizoenarbeiders al dan niet kunnen participeren in het onderzoek. Een bijkomend risico betreft de mogelijks beperkte bereidwilligheid van seizoenarbeiders, die misschien door hun werkgevers zijn aangespoord om deel te nemen. De duur van de interviews varieerde tussen 30 minuten en een uur. De sneeuwbaltechniek heeft geen enkel bijkomend interview opgeleverd (zelfs geen contactgegevens van seizoenarbeiders). Jammer genoeg hebben deze drie strategieën niet geleid tot het bevragen van illegale seizoenarbeiders, die per definitie niet formeel kunnen tewerkgesteld zijn. Echter, gezien een bevraagde Indische seizoenarbeider in het verleden illegaal in het land woonde en werkte, kon beperkte informatie over de situatie van illegale seizoenarbeiders uit zijn verhaal worden afgeleid.

EXPERTS

De steekproeftrekking van experts verliep een pak minder moeizaam dan deze van werkgevers en seizoenarbeiders. Zoals reeds aangegeven, kunnen de experts in drie categorieën worden onderverdeeld. Enerzijds werden federale en lokale beleidsmakers bevraagd (leden van werkgeversorganisatie, vakbond en lokaal stedelijk bestuur). Alle aangesproken respondenten reageerden onmiddellijk positief op de vraag tot medewerking. Vier van deze experts zijn via de sneeuwbaltechniek gecontacteerd; de overige zijn rechtstreeks gecontacteerd. Twee handhavers zijn gevonden via de algemene contactgegevens van de organisatie bij dewelke ze werkzaam zijn (die via email zijn gecontacteerd). Een handhaver – op lokaal

vlak – heeft ons doorverwezen naar het algemeen federale bestuur van de organisatie. De namen en contactgegevens van de drie overige handhavers zijn via de sneeuwbalmethode bemachtigd. Ook bij deze categorie was er geen non-respons. Bij de laatste categorie, ondersteuning, hebben twee organisaties geweigerd om deel te nemen. Een ervan heeft ons doorverwezen naar een andere organisatie, met de argumentatie dat de tweede ons beter zou kunnen informeren. Echter, deze tweede organisatie weigerde een interview te geven omwille van tijdgebrek.

Experts werden initieel via email of brief gecontacteerd, waarna verdere afspraken telefonisch zijn verlopen. Deze werkwijze liet niet alleen toe een uitgebreide beschrijving te geven van het onderzoek en de doelstellingen, maar bood eveneens de mogelijkheid aan de experts te antwoorden wanneer ze hiervoor de tijd hadden. Interviews varieerden tussen een en twee uur.

Deze methodologie resulteerde in een grote hoeveelheid informatie, die in de volgende sectie uitermate kort wordt samengevat².

De diverse tinten van fruit... in een notendop

De resultaten suggereren dat de hoofdmoot van de seizoenarbeid in de onderzochte case op een formele manier verloopt. Desalniettemin indiceren ze eveneens de aanwezigheid van informele activiteiten. Het gemeenschappelijk kenmerk van deze activiteiten, die verschillende karakteristieken hebben, betreft het gebrek aan aangifte ervan aan de overheid. Aldus zijn deze activiteiten niet officieel geregistreerd en gereguleerd door de overheid, en worden ze beschouwd als vormen van informele economie. Een aantal van deze activiteiten wordt wel gedetecteerd door handhavers (bv. arbeidsinspectie, politie), hoewel hier uiteraard ook een 'dark number' bestaat waardoor de reële omvang van informaliteit groter is dan wat uit de statistieken van handhavers blijkt.

De interviews tonen diverse opvattingen aan met betrekking tot informaliteit afhankelijk van de categorie respondenten. Een kleine minderheid van *seizoenarbeiders* (zowel Belgen als buitenlanders)

beweert niet op de hoogte te zijn van informaliteit omwille van het beperkte contact met andere seizoenarbeiders. Ongeveer de helft van de *werkgevers* stelt dat de fruitsector op heden voor een groot stuk formeel is. Ook de meeste *experts* geloven dat de omvang van informele activiteiten, en vooral niet-aangegeven en illegale tewerkstelling, deels door het beleid verminderd is in vergelijking met de jaren negentig. Geen enkele expert ontkent echter de huidige aanwezigheid van informaliteit. Alle categorieën van respondenten zijn ervan overtuigd dat tijdelijke migranten (bv. Polen en Roemenen die tijdelijk in Haspengouw seizoenarbeid komen verrichten) een uitgesproken voorkeur hebben voor formele arbeid.

Cijfermateriaal gebaseerd op de gemeenschappelijke controles van de arrondissementale cel Limburg toont aan dat in 2010 ongeveer 5,5% van de gecontroleerde seizoenarbeiders niet was aangegeven en dat ongeveer 15% van de gecontroleerde werkgevers niet-aangegeven seizoenarbeiders in dienst had. Verder werd 11% van de gecontroleerde werkgevers gevat voor illegale tewerkstelling, terwijl ongeveer 1% van de gecontroleerde seizoenarbeiders illegaal was. Ongeveer 1% van de gecontroleerde seizoenarbeiders accumuleerde op het moment van controle een werkloosheidsuitkering met een inkomen uit seizoenarbeid³. Hoewel deze cijfers niet toelaten uitspraken te doen over het *dark number*, indiceren ze wel dat de sector voor een groot stuk geformaliseerd is. Volgens de meeste respondenten is de sector doorheen de jaren geformaliseerd onder invloed van het beleid, dus een combinatie van regelgeving en handhaving van deze regelgeving. Desondanks blijkt dat de regelgeving voor sommige betrokkenen een stimulerende invloed kan hebben op informaliteit, waardoor de regelgeving kan beschouwd worden als een mes dat aan twee kanten snijdt.

Op basis van de gehanteerde methodologie, kan besloten worden dat overschrijding van de 65 dagen limiet⁴, illegale tewerkstelling, uitkerings-

2 Een uitgebreide bespreking van de resultaten valt immers buiten het bestek van deze bijdrage. De resultaten worden wel in andere bijdragen van dezelfde auteur besproken.

3 Dit cijfer heeft enkel betrekking op accumulatie tussen inkomen uit seizoenarbeid en werkloosheidsuitkering. Dit zegt niets over accumulatie met andere vormen van uitkeringen zoals een pensioen of een OCMW-leefloon.

4 Volgens de Belgische regelgeving kunnen seizoenarbeiders in de fruitteelt gedurende maximum 65 dagen werken aan een lager

fraude, tussenpersonen en uitbuiting de meest voorkomende vormen van informaliteit zijn in de fruitsector. Hoewel motieven voor informaliteit voor zowel seizoenarbeiders als werkgevers van financieel-economische aard zijn, verschillen de mediërende invloeden voor beide categorieën. Voor sommige seizoenarbeiders (hoofdzakelijk Belgen en vreemdelingen met een uitkering) worden sommige regulerende bepalingen (bv. beperking tot 65 dagen, beperkingen op cumulatie tussen inkomen en uitkering) geacht een stimulerende invloed te hebben op hun vraag naar informele arbeid. Voor sommige werkgevers daarentegen fungeren rekruteringsmoeilijkheden – en het mogelijk verlies van oogst – als mediërende invloed. Uiteraard mogen toeval en dwalingen niet uitgesloten worden als mogelijke oorzaken van informaliteit. Net zomin mag uit het oog verloren worden dat het specifieke karakter van het werk – de nood aan (veel) personeel binnen een korte tijdspanne – eveneens informele praktijken kan faciliteren.

Conclusie

In deze bijdrage was het de bedoeling te illustreren hoe de informele economie aan de hand van een kwalitatief design kan worden onderzocht. Hiertoe zijn we van start gegaan met een uitgebreide beschrijving van de gehanteerde methodologie binnen onze case studie naar de informele economie in de seizoenarbeid in de Limburgse fruitsector. Daarna werd een bespreking gegeven van de meest in het oog springende resultaten. Zoals in elk onderzoek, hebben diverse overwegingen onze methodologische keuzes beïnvloed. Een bondige reflectie op deze keuzes en hun gevolgen wordt in onderstaande paragraaf behandeld.

sociaalzekerheidsstarief. Dit verlaagd sociaal zekerheidsstarief geldt zowel voor seizoenarbeiders als voor werkgevers. Deze speciale regeling werd voor de fruitsector ingevoerd op het einde van de jaren zeventig, om tegemoet te komen aan de te hoge arbeidskosten waarmee fruitboeren geconfronteerd werden op piekperiodes. Indien de limiet van 65 dagen wordt overschreden, worden de lonen van de seizoenarbeiders herberekend volgens het systeem van reguliere tewerkstelling, en dus aan hogere sociale zekerheidsbijdragen.

Discussie

Gezien de niet-representativiteit van de respondenten wordt niet betracht algemene uitspraken te verkondigen over de gehele fruitsector. Desalniettemin zijn we van oordeel dat dit de waarde van ons onderzoek niet ondermijnt. Gezien de beperkte prevalentie van gelijkaardig onderzoek in België, benadrukken we de nood aan dergelijk kwalitatief, exploratief onderzoek naar de informele economie. Bovendien kunnen uit de methodologische reflecties, gebaseerd op onze casestudie, een aantal belangrijke tips voor de toekomst gedistilleerd worden.

Vooreerst kan het belang van de methoden – en datatriangulatie niet genoeg benadrukt worden. Methodentriangulatie laat toe om resultaten verkregen via diverse methoden met elkaar te vergelijken. Dit is bijzonder belangrijk om de potentiële invloed van sociaal wenselijke antwoorden op te vangen wanneer interviews worden gehanteerd om gevoelige thema's – zoals de informele economie – te onderzoeken. Dit risico is in ons onderzoek verder beperkt door de bevraging van personen die op diverse wijze geconfronteerd zijn met seizoenarbeid en door het gebruik van indirecte vragen met betrekking tot informele economie⁵. Het belang van deze indirecte bevraging wordt bevestigd door de vaststelling dat de meerderheid van de werkgevers aangeeft dat informaliteit nog steeds plaatsheeft, maar niet in hun bedrijf. Slechts een kwart van de werkgevers gaf zelf toe informeel te werken of te hebben gewerkt. Ook vertelde een kleine minderheid van de bevragede seizoenarbeiders over hun huidige en verleden informele ervaringen in de seizoenarbeid (en daarbuiten). In een poging om meer seizoenarbeiders in het onderzoek te betrekken⁶, hebben we tevens korte, niet-opgenomen gesprekken gevoerd met seizoenarbeiders in het veld (bij het beëindigen van de activiteiten). De bedoeling hiervan was om op een niet-bedreigende manier contact te leggen

5 Zo werd bv. aan werkgevers en seizoenarbeiders gevraagd of ze op de hoogte waren van informele activiteiten in de sector (i.p.v. te vragen of er bij hun bedrijf sprake was van informaliteit).

6 Het vinden van seizoenarbeiders die bereid waren om mee te werken aan het onderzoek, bleek de grootste methodologische uitdaging in deze casestudie.

met seizoenarbeiders en ze vervolgens dieper te bevragen over informaliteit. Echter, dit leverde niet het gewenste resultaat op. Gezien de seizoenarbeiders na hun werk zo spoedig mogelijk naar huis wilden en/of niet altijd goed Nederlands, Frans of Engels spraken, waren de gesprekken kort. Meer dan achtergrondinformatie omtrent de seizoenarbeid(ers) leverden deze gesprekken niet op (dit waren immers de niet-bedreigende vragen waarmee het gesprek werd gestart). Uiteraard hoopten we op deze manier ook illegale seizoenarbeiders aan te treffen en te spreken (wat niet was gelukt via de 'formele' interviews). Langdurige onderdoping in de fruitsector zou ons inziens de kans op het ontmoeten van informele en/of illegale seizoenarbeiders, die klaarblijkelijk aanwezig zijn, vergroten. Echter, de beperkte tijdspanne van het onderzoek liet deze methode jammer genoeg niet toe⁷.

Wat de documentanalyse betreft, is de wens van de politie om concrete actieplannen te publiceren verstaanbaar. Desalniettemin is het als onderzoekster soms wikkelen en wegen hoe men deze informatie op een voldoende algemene wijze toch kan hanteleren om bepaalde bevindingen te contextualiseren. Dergelijke informatie zegt immers veel over het handhavingbeleid van deze actor (wat relevant is voor een van onze onderzoeksvragen).

Wat de dossieranalyses betreft, bleken de analyses van de dossiers op het niveau van de bijzondere inspectiedienst iets minder interessant. Ten eerste worden deze dossiers doorgegeven naar het parket of het arbeidsauditoraat, waar ook analyses zijn uitgevoerd. Ten tweede bevatten deze dossiers weinig informatie die voor onze onderzoeksvragen relevant was. Wat daarentegen wel interessant zou geweest zijn, maar waarvoor jammer genoeg de tijd ontbrak, was een analyse van dossiers bij de RVA⁸, die informatie bevatten omtrent uitkeringsfraude. Processen-verbaal uitgeschreven door de RVA komen immers zelden op het arbeidsauditoraat terecht, maar worden administratief af-

gehandeld⁹. Dit zou mogelijks meer diepgaande informatie hebben kunnen opleveren omtrent uitkeringsfraude.

Gezien sommige dossiers op het niveau van het arbeidsauditoraat of het parket behoorlijk lijvig kunnen zijn, is het gebruik van een checklist onontbeerlijk. Een duidelijke structuur is noodzakelijk om doorheen het bos de bomen te kunnen blijven zien. Enkel op die manier is het mogelijk om op een efficiënte, correcte en betrouwbare wijze informatie uit de verschillende dossiers te kunnen vergelijken en integreren.

In dit onderzoek werd niet geopteerd voor het gebruik van participerende observatie. Aan de basis van deze keuze lag geen methodologisch bezwaar doch eerder een juridische hinderpaal. Jammer genoeg bleek het onmogelijk om de twee statuten (doctoraatsbursaal en seizoenarbeider) op een legale manier te combineren. Toch zijn we van oordeel dat participerende observatie een belangrijke methode kan zijn in deze case, niet alleen voor primaire onderzoeksmatige doeleinden, maar ook om contact te leggen met seizoenarbeiders en om hun vertrouwen te winnen. Het feit dat het gebruik van deze methode wordt beschreven in internationaal kwalitatief onderzoek met seizoenarbeiders als onderzoeks-subject (bv. AINSWORTH & PURSS, 2009), bevestigt ons vermoeden. Concluderend oordelen we dat we, op basis van onze huidige ervaringen, in gelijkwaardig (vervolg)onderzoek zouden opteren voor de combinatie van participerende observatie, interviews en documentanalyse. In deze case hebben de geanalyseerde dossiers ons immers de minst relevante informatie opgeleverd.

Referenties

ANDREWS, D, CALDERA SANCHEZ, A. & JOHANSSON, A. (2011). *Towards a better understanding of the informal economy*, OECD Economics department working papers, N° 873, OECD Publishing.

AINSWORTH, S. & PURSS, A. (2009). "Same time, next year? Human resource management and seasonal workers", *Human Resource Management*, 38 (3), 217-235.

7 Deze casestudie diende op een jaar tijd te worden uitgevoerd. Aldus hadden we voor het literatuuroverzicht, identificatie van het beleid en de beleidsactoren, documentanalyses, dossieranalyses, interviews, data-analyse en publicatie slechts een jaar tijd.

8 Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening.

9 Omwille van een afspraak tussen het arbeidsauditoraat en het RVA-bestuur.

- ATKINSON, R. & FLINT, J. (2001). "Accessing hidden and hard-to-reach populations: snowball sampling strategies", *Social Research Update*, 33, 1-4.
- BEYENS, K. & TOURNEL, H. (2010). "Mijnwerkers of ontdekkingsreizigers? Het kwalitatieve interview", in DECORTE, T. & ZAITCH, D. (Eds.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie*, Leuven, Acco, 200-232.
- BRAITHWAITE, J. (1984). *Corporate crime in the pharmaceutical industry*. London, Routledge and Kegan Paul Books Ltd.
- BRISART, I. (2011). "Structuren voor samenwerking inzake sociale fraude" in JORENS, Y. (Ed.) *Sociaal strafrecht. Van controle tot veroordeling*, Brugge, Die Keure, 59-85.
- COLETTI, D. (2010). *The informal economy and employment in Brazil. Latin America, Modernization and social changes*, New York, Palgrave MacMillan, 270p.
- DE BAKKER, E. (2001). *De cynische verkleuring van legitimiteit en acceptatie. Een rechtssociologische studie naar de regulering van seizoenarbeid in de aspergeteelt van Zuidoost-Nederland*, Aksant, Amsterdam, 258p.
- DENCH, S., HURSTFIELD, J., HILL, D. & AKROYD, K. (2006). *Employer's use of migrant labour. Main report*. Home office online report 04/06. London, 83p. <http://www.northamptonshireobservatory.co.uk/docs/docrdsolro406060818113351.pdf> (05/01/2012).
- DOBOV/EK, B. & ME/KO, G. (2008). "Informal networks in Slovenia : a blessing or a curse?", *Problems of post-communism*, Vol. 55 (2), 25-37.
- FERMAN, L. A., S. HENRY, ET AL. (1987). "Issues and Prospects for the Study of Informal Economies: Concepts, Research Strategies, and Policy." *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 493, 154-172.
- FLICK, U. (2002). *An introduction to qualitative research*, London/Thousand Oaks/New Delhi, Sage, 310p.
- FONTANA, A. & FREY, J.H. (2000). "The interview, from structured questions to negotiated text", in Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (Eds.), *Handbook of qualitative research* (2nd ed.), Thousand Oaks/London/New Delhi, Sage, 645-672.
- KESTELOOT, C. & MEERT, H. (2002). "Informal spaces: the geography of informal economic activities in Brussels", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 23 (2), 232-251.
- KLEEMANS, E.R., KORF, D.J. & STARING, R. (2008). "Mensen van vlees en bloed. Kwalitatief onderzoek in de criminologie", *Tijdschrift voor criminologie*, 50, 323-336.
- LIPPENS, R. & PONSAAERS, P. (2006). "Re-visiting the informal economy: introductory notes", *Crime, Law and Social Change*, Vol. 45, 259-261.
- NEWBURN, T. (2007). *Criminology*, Cullompton/Portland, Willan Publishing, 1019p.
- PACOLET, J., PERELMAN, S., PESTIEAU, P. & BAEYENS, K. (2008). "Een indicator voor de omvang en evolutie van het zwartwerk in de Belgische economie", *Belgische tijdschrift voor sociale zekerheid*, 50(4), 457-484.
- PACOLET, J. ET AL. (2012). *Social and Fiscal Fraud in Belgium. A pilot study on declared and undeclared income and work: SUBLEC*, Leuven, Acco, 152p.
- PATTON, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods (3rd edition)*, Londen, Sage, 598p.
- SCHNEIDER, F. (2005). "Shadow economies around the world: what do we really know?", *European Journal of political economy*, Vol. 21, 598-642.
- SCHNEIDER, F. & BUEHN, A. (2009). "Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries", *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9> (27/06/2011).
- SHAPLAND, J. & PONSAAERS, P. (2009) (Eds.). *The informal economy and connections with organised crime. The impact of national, social and economic policies*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 210 p.
- SILVERMAN, D. (2000). *Doing qualitative research. A practical handbook*. London, Sage, 316p.
- SIOD (2008). *De diensten voor de bestrijding van de illegale arbeid en de sociale fraude*. Gilly, Drukkerij Bietlot, 58 p. <http://www.siod.belgie.be/siodsirs/publicationDefault.aspx?id=22884> (17/11/2011).
- VANDE WALLE, G. (2005). *Conflictafhandeling of risicomangement? Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector*. Brussel, VUBPress.
- VAN MEETEREN, M., ENGBERSEN, G. & VAN SAN, M. (2009). "Striving for a better position: aspirations and the role of cultural, economic and social capital for irregular migrants in Belgium", *International Migration Review*, 43, 881-907.
- VERHAGE, A., (2009). "Corporations as a blind spot in research: explanations for a criminological tun-

nel vision." In COOLS, M, DE KIMPE, S., DE RUYVER, B., EASTON, M., PAUWELS, L., PONSAERS, P., VANDE WALLE, G., VANDER BEKEN, T., VANDER LAENEN, F., VERMEULEN, G. (Eds), *Governance of Security Research Papers Series I, Contemporary Issues in the Empirical Study of Crime*, Antwerpen: Maklu, 80-108. (ISBN 978 90 466 0217 1).

VERVAECKE, G., VANDERHALLEN, M., OPDEBEECK, A. & GOETHALS, J. (2002). "Het ontwerp van een gevalsstudie", in BEYENS, K, GOETHALS, J., PONSAERS, P. & VERVAECKE, G. (Eds.), *Criminologie in actie*, Brussel, Politeia, 419-443.

WILLIAMS, C.C. (2005). "Small business in the informal economy: making the transition to formal economy", Small Business Council, London, 33p.

WILLIAMS, C.C. & RENOY, P. (2008). "Measures to tackle undeclared work in the European Union", European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 6op.